
УДК 811.161.2'42:81'221

Наталія Руснак, Іванна Струк
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ТА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі п'єси Івана Синюка «Мужики»)

У статті розмежовано поняття драматичний текст і драматичний твір. У драматичному тексті вербальну комунікацію репрезентує мовлення персонажів, невербальну — авторське (ремарки). Вербальну та невербальну інформацію драматичного тексту реалізує акціоноально-вербальна діяльність персонажів драматичного твору. Запропоновано розгалужену класифікацію ремарок, у якій враховано функції, розташування та будову цих мовних одиниць.

***Ключові слова:** драматичний текст, драматичний твір, ремарка, акціоноальні ремарки, мовленнєві ремарки, власне-невербальні одиниці, невласне-невербальні конструкції, екстралінгвальні елементи, просодичні елементи, власне-просодичні компоненти, апелятивно-просодичні компоненти.*

Метою статті є аналіз вербальної та невербальної комунікації у драматичному тексті, вплив ремаркових конструкцій на акціоноально-вербальну діяльність персонажів п'єси.

У мовознавстві панує думка, що драма — це особливий рід художньої літератури, який від лірики й епосу відрізняє подвійне призначення, він становить самостійний вид словесного та основу сценічного мистецтва (А.Г. Бакланова [3], Р.А. Будагов [5], Н.А. Мостова [11], Н.С. Ольховська [12], Н.О. Слюсар [13]). Комунікативна ситуація, в якій функціонує рід драми, де реципієнт представлений читачем і глядачем, дає підстави говорити про два вияви цього мистецтва — драматичний текст і драматичний твір. Драматичний текст — писемна форма вистави; драматичний твір — його театральне втілення. До драматичного тво-

© Н.О. РУСНАК, І.М. СТРУК, 2015

ру залучено різні види мистецтв — література, акторське, декоративне мистецтво, музика. Автор драматичного тексту має враховувати закони сцени, які визначають вибір мовних одиниць, стиль п'єси, її структуру.

Драматичний текст, як і будь-який художній, вибудовано за схемою *ідея — образ — мова*. Деякі мовознавці виокремлюють художній образ як текстову категорію, яка маркує різні за розміром одиниці художнього змісту (Б.М. Гаспаров, В.І. Костін, Д.В. Іоннісян). Художній образ у драматичному творі має не лише словесне вираження, як у ліричному або прозовому, а й акціонально-словесне втілення, яке корегують ремарки драматичного тексту.

Текстову тканину художнього твору формує синтез мовлення персонажів та автора у формі роздумів, описів, розповідей, натомість у драматичному тексті чітко розмежовано дві форми мовленнєвої тканини. Авторське мовлення реалізують *ремарки* (від грец. *remargue* — помітка, примітка) — пояснення у тексті драматичного твору про час і обстановку, в якій відбувається дія, про вік, вигляд, міміку, жести, інтонацію голосу персонажів, про їхній психологічний стан, вчинки тощо [10: 587]. Ремарки можуть мати різну лінгвальну природу: ремарки-словоформи, ремарки-словосполучення, ремарки-речення, ремарки-дискурси. За розміщенням у драматичному тексті розрізняють *інтродуктивні* та *супровідні* ремарки. *Інтродуктивні* ремарки відкривають сцену, готують глядача (читача) до сприймання подій. *Супровідні* ремарки проникають у діалоги чи супроводжують репліки дійових осіб, сприяють просуванню сценічного розвитку дій [6: 257].

Лінгвостилістичний аналіз авторської мови у драматичному тексті дозволив виділити такі текстові функції ремарок, як *презентативно-номінативна, ущільнювальна, підсилювальна, уточнювальна, дублювальна, експозиційна, завершувальна*.

У текстологію введено поняття *креологізований текст*. Цей термін з деякими застереженнями можна застосувати до драматичного тексту. Креологізовані тексти — це ілюстровані тексти, в яких вербально виражена інформація сполучається із зображенням [7: 160]. У драматичному тексті мовлення персонажів та автора репрезентовані різними шрифтами, проте утворюють одне візуальне, структурне, змістове і функційне ціле. Напр.: ФАКТОР. Добрий день! Як си маєте? ДВІРНИК І ПИСАР (утішно подають руки). От бідуєм, що май чувати у вас? (Син., с. 162).

Як відзначає В.П. Белянін, у мовознавчій літературі можна знайти до 300 визначень тексту [8: 341]. У тлумачення тексту дослідник вкладає своє розуміння, яке відповідає меті аналізу.

Наш погляд ґрунтується на розгляді драматичного тексту як складної семіотичної одиниці, з чітко розмежованим мовленням персонажів (вербальна комунікація) та автора (невербальна інформація), які разом створюють інформаційний канал між комунікантами, автором і читачем. Подвійне кодування інформаційного каналу, спрямоване не лише на реципієнта, але й на персонажів, виявляє різновекторну прагматику твору.

Поняття невербальна комунікація як повідомлення без допомоги слів бере свій початок із психотерапії. Близьким є термін *паралінгвістика*, під яким розуміють розділ мовознавства, що вивчає немовні (невербальні) засоби, які разом із вербальними передають змістову інформацію. Традиційно невербальну комунікацію трактують як сукупність комунікативно значущих елементів на позначення жестів, міміки, постав, голосу, запахів та відстані між комунікантами, описаних засобами мови. За теорією комунікації основними є оптичний (кінетика, проксемика), акустичний (просодика), тактильний (контактні жести) та ольфакторний (запах тіла, косметики) канали комунікації.

З огляду на специфіку драми, беручи до уваги усталеність терміна *невербальна комунікація*, у драматичному тексті супровідні ремарки розподіляємо на дві групи: 1) *ремарки, що фіксують дії персонажів (акціо-нальні)*; 2) *ремарки, які характеризують мовлення персонажів (мовленнєві)*. Перша група авторських приміток репрезентує *власне-невербальні* та *невласне-невербальні* комунікативні компоненти. Серед *власне-невербальних* компонентів розглядаємо *кінесичні* (жести, міміка, постава, поза, візуальний контакт) та *проксемічні* (комунікативно значущі зміни особистого простору мовців відносно один одного) складники мовленнєвого акту. *Невласне-невербальні* компоненти вказують на дії з предметами та фізіологічні акти. Другу групу ремарок, що характеризують мовлення персонажів, ілюструють *просодичні* (голосові характеристики: темп, тембр, висота, гучність тощо) та *екстралінгвальні* (використання у мовленні пауз, покашлювання, сміху, позіхань, плачу тощо) комунікативні складники. Окремо розглядаємо *надвербальні засоби*, репрезентовані *інтродуктивними* ремарками, які відображають статичні характеристики середовища, де має відбуватися дія, вказують на час дії, місце подій, слугують для докладного опису зовнішнього вигляду персонажів, виконуючи розповідну (ознайомлювальну, інформативну) функцію (сх. 1).

Матеріалом для дослідження взаємодії вербальних та невербальних компонентів обрано п'єсу І. Синюка «Мужики». Іван Ілліч Синюк (1866—1853) був не тільки талановитим буковинським письменником, а й видавцем, громадським діячем, педагогом. У його творчому доробку кілька збірок оповідань і нарисів про буковинське село, гумористично-сатиричні оповідання та два драматичних твори «Чесна Вероня» та «Мужики». Сам автор визначив жанр своїх п'єс як драматичний образок, хоча у літературознавстві *образок* — невеликий за обсягом прозовий твір, основою якого є ескізне зображення певної події або сценки, пластичний опис ситуації [9: 141]. Сільський образок у 3-х діях «Мужики» (1901), у якому автор вдався до сатири, викриває представників австрійських властей, їхнє хабарництво, ошуканство, аморальність.

3-поміж *власне-невербальних кінесичних* засобів у п'єсі І. Синюка фіксуємо найчастіше такі, що пов'язані з моторикою голови, вони свідчать про роздуми комуніканта. Напр.: ДВІРНИК. *Пфе, як мені лихо. (Сідає і спирає голову на долоні). Хто на варті, Іва, га? 1-Й ПРИСЯЖНИЙ.*

Схема 1. Невербальна комунікація у драматичному тексті (авторське мовлення)

На варті? На варті колідка, я замкнув арешт (Син., с. 155). Роздуми пов'язані з сумнівами, які вербально підсилені питальними та окличними конструкціями, як-от: СТАРОСТА. *А що скажуть нагорі?* (*Чухається в голову*). *Ото лайдак!* (Син., с. 173).

До складу невербальних засобів належить обмежена кількість кінем. Зауважимо, той самий жест в одному випадку виражає згоду, яку підтверджує мовлення персонажа, а в іншому — є реакцією незгоди, запереченням слів адресанта, пор.: СТАРОСТА. *Ну, а видите! Не вченому скрізь зле... скрізь го дурять, шахрують... не може собі права найти. Чому? Бо невчений. Що, не так?* РАДНІ (*кивають головами*). *Так, так* (Син., с. 169); АГІТАТОР. *Е, та порядок мусить бути*. ДВІРНИК (*махає головою*). *Говоріть ви своє! Ви гадаєте, що ми тут на селі дурні. Пани роблять добре, але самі для себе, для своєї кишені та лизунів...* (Син., с. 161).

Атрибутом зустрічі чи прощання є рукостискання. Тактильний засіб вказує на добре ставлення співбесідників один до одного, як-от: ПИСАР. *Є, є. Єк си маєте, пане двірниче?* (*Подає двірникові руку*). ДВІРНИК. *Вже-м хтів за вами посилати* (Син., с. 158). Якісно-означальні прислівники у ремарках увиразнюють настрої адресанта, зокрема дружелюбність. Напр.: ФАКТОР. *Добрий день! Як си маєте?* ДВІРНИК І ПИСАР (*утішно подають руки*). *От бідуєм, що май чувати у вас?* (Син., с. 162).

У буковинців кінця ХІХ — поч. ХХ ст. поцілунок у руку був однією з форм подяки, виявом шанування та прихильності до людини з вищим соціальним статусом. Напр.: ДВІРНИК. *Ади, ек утік, боїться, аби щось не заплатив. Такі-то люди сегодне. Не знати, варе, кілько обірвав?* (*Дві молодіці входять і цілують двірникові руку*). *Ага, ви на право? Но, відповідайте, як то було* (Син., с. 162).

Фіксуємо етноспецифічний тактильний засіб, що підтверджує слова адресанта, дублюючи вербальні компоненти. Напр.: ЯКИМ. *Най буде на половині, лиш най з торбами йде*. ДВІРНИК. *Слово. (Дає руку, Тодер перетинає)*. *Мотехо, око горівки! Не журіться, я вже...* (Син., с. 166).

Фактичний матеріал засвідчує й фразеологізми у складі невербальних підсилювальних компонентів-ремарок. Напр.: ПИСАР *Може, буде щось і від другої партії*. ДВІРНИК. *Отсе. (Показує фігу). То бідолахи, я вже перевідав* (Син., с. 162). У Словнику фразеологізмів вираз *показати фігу* фіксуємо поряд із ідіомою *показати дулю* [СФУМ: 532]. *Фіга* — «1) те саме, що фігове дерево; 2) плід цього дерева; інжир; 3) розм. те саме, що дуля» [ВТССУМ: 1534]. Негативна конотація лексичного компонента *фіга* фразеологічної одиниці пов'язана з функційним призначенням листя фігового дерева, з узагальненістю образу на позначення «того, чим прикривають, маскують щось нечесне, ганебне і т. ін.» [ВТССУМ: 1534]. Лінгвалізований фразеологічний компонент невербального засобу свідчить про емоційний стан не тільки героїв твору, а й самого автора.

Кінесичні невербальні компоненти можуть указувати й на самокритичну поведінку мовця. Такі жести, вербалізовані ремарками з опорою на дієслівну лексему *б'ється* (діал. *б'є ся*), виражають здивування мовця, підсилюючи штампи розмовного характеру, напр.: ДВІРНИК. *Дурню! Ти не видів, що він упав та сам собі розбив, га? 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. Агій на мене. (Б'є ся по чолі). Та де не видів? Можу навіть присягнути. Не видко, відай, лежить* (Син., с. 156). Подекуди ремаркові конструкції такого типу супроводжують паремії-прокльони, як-от: 1-а ЖІНКА. *Вилізли би му пулькати, так, ек покійному Петришинової Докії фіни Додикові. (Б'є ся по роті)* (Син., с. 172).

У творі І. Синюка реєструємо жести, які свідчать про необізнаність мовця з етикою спілкування. Показувати пальцем на людей вважають невивічливим, що не ігнорує одна з героїнь п'єси, вербально знеособлюючи співрозмовника. Пор.: 1-МОЛОДИЦЯ. *Акурат хтіла-м кінчити. Біжу я, біжу попри хату сеї (показує пальцем), а вона стоїть на воротах та...* 2-МОЛОДИЦЯ. *Неправда, у мене воріт нема, лиш перелаз...* (Син., с. 163).

Емоційний стан мовця часто підсилюють симптоматичні жести, які найчастіше є мимовільними. У наступному прикладі емоційний жест указує на відчай мовця: 1-а МОЛОДИЦЯ *(заломлює руки). Я казала це, Марі?! 2-МОЛОДИЦЯ. Казала, казала* (Син., с. 164). В іншому випадку погане самопочуття комуніканта, про яке йдеться в монолозі, підсилює невербальна симптоматична кінема, яку дублюють звуконаслідувальні слова: ДВІРНИК. *Пфе, як мені недобре! Не зла худобина, готов за мене душу стратити, найліпше го люблю, що нецікавий, завжди нічо не видів, нічо не чув. Таких людей дуже мені тра... Пфе, пфе! Шляк би то трафив, як голова болить, як мені лихо, як мені погано... пфе, пфе! (Сплювує)* (Син., с. 157).

Проксемічні складники мовленнєвого акту відображають комунікативно значущі зміни особистого простору мовців. У п'єсі І. Синюка «Мужики» відсутні проксемічні засоби, які б вказували на дистанцію комунікативних партнерів. Проте з-поміж проксемічних складників невербальної комунікації слід розглядати такі дієслівні лексеми-ремарки, як *входить, виходить*, що виконують експозиційну та завершувальну функції. Крім того, вони вказують на кількість мовців у комунікативному

просторі. Пор.: АГІТАТОР (*входить*). *Добрий день, панове.* ДВІРНИК І ПИСАР. *Дай боже здоров'я* (Син., с. 160); ПИСАР. *Гай, ходім: Мошко акурат почав свіжу фертлю, а моє горло як сушинеца.* ВСІ. *Ідім! (Відходять)* (Син., с. 161).

Дієслова руху, поєднуючись з модальними дієслівними лексемами, реалізують бажання мовця покинути комунікативний простір. Повтор як засіб експресивного синтаксису акцентує увагу на згоді комуніканта, водночас підсилює його намір якнайшвидше припинити спілкування. Напр.: ДВІРНИК. *Добре, Іва. Тепер біжи, лиш борзо вулицями та кричи, що староста має прийти, на малий кут не йди, тих не треба мені, то читальники, бунтівники, псують мені ще других.* 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. *Добре, добре. (Хоче йти).* ДВІРНИК. *Чекай! Дивися, де пес на розв'язі, де будяки не зрубані, бери заліг, але лиш новий сардак, кожух та неси до мошка.* Розумів? 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. *Розумів, розумів. (Хоче йти)* (Син., с. 156).

Невласне-невербальні компоненти відтворюють дії з предметами та фізіологічні акти персонажів, викликані їхнім психологічним станом.

Дії, пов'язані з предметами, можуть відповідати різному ступеню конкретизації, вони виражені дієсловами (*робить, шукає, прибиває, кладе, розпечатує* тощо). У наступному прикладі фізичну дію, репрезентовану ремаркою, супроводжує монолог: 1-Й ПРИСЯЖНИЙ (*робить порядок*). *Песя, служба це, бігме... Стрипів цілу ніч на варті, а тепер тра цілий день бігати. Нічо, лиш: Іва, ану за тим і тим бісом, лиш борзо!* (Син., с. 154).

Вербальна і невербальна комунікація драматичного тексту створюють своєрідний текстовий малюнок, де лінгвалізовану невербальну дію продовжує вербальна інформація. Зокрема, фізичні дії з неконкретною семантикою, представлені ремарками-неповними реченнями, доповнюють коментарі персонажа. Напр.: 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. [...] *Но, богу дякувати, що-м порядок зробив. Тепер приб'ю ще той папір на стіну. (Шукає на столі. Писар казав ще ніби передвчора, але й сьогодні не записно. Не, тут нема, він червоний, буде на шафі. (Шукає на шафі і здоймає фляшку)* (Син., с. 155).

Одну й ту саму невласне-невербальну конкретну дію по черзі можуть виконувати декілька персонажів, об'єднаних спільними інтересами. Об'єкт дії може бути виражений як іменником у 3. в., так і прийменниково-відмінковою словоформою за + 3. в., напр.: ДВІРНИК. *Ну, як так, тра підписати. (Ловить перо). Друге село нам не зробить... Та й мені не конче за якесь нещесте відповідати, я маю й так доста на своїй голові.* ЖИД (*підписує*). *Ну, ну.* 1-Й РАДНИК (*ловить за перо*). *Та й я не хочу відповідати.* 2-Й РАДНИК (*ловить за перо*). *Маю доста свої біди, не тра...* 3-Й РАДНИК (*ловить за перо*). *Як ви підписали, підпишу і я. (Решта радних ловлять мовчки за перо)* (Син., с. 169—170).

Іноді мовлення персонажа дублює невласне-невербальна дія; пор.: 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. *Тепер приб'ю ще той папір на стіну [...]* (*Овва, приб'ю, ек приб'ю, аби було прибите, нібито хтось читає? (Прибиває горініж)*) (Син., с. 155). Конкретну дію міжсуб'єктного характеру може повторю-

вати ремарка; напр.: **ФАКТОР**. *Ну, ну! Якось-то буде. Сваритися не буде-мо, ми давні знакомі. Нате, тут завдаток (дає двірникові і писареві), але старайтеся за 50 косарів найменше* (Син., с. 162); **СТАРОСТА**. *Наука — то хліб, лиш вона може вам ще допомогти... Тут є протокол, беріть та підпишіть. (Дає писареві). Буду старатися, аби дістали-сьте запомогу* (Син., с. 169); **ДВІРНИК**. *По п'єтці. Нате. (Дає)* (Син., с. 162).

Деякі невластне-невербальні компоненти вказують не тільки на дії з предметами, а й на зміну зовнішнього вигляду персонажа, що наближає їх до надвербальних складників, напр.: **СТАРОСТА**. *Добрий день, люди! Але тут... пфе, пфе! Отворіть вікно і двері... Ходіть ближче, люди... (закладає окуляри), ще ближче*. **ГОЛОСИ**. *Але добрий пан* (Син., с. 168); **СТАРОСТА**. *Кажіть, чого хочете?* **1-Й ЧОЛОВІК**. *Ади, прошу пана секретаря, двірник мені голову перевалив. (Здоймає хустку з голови)* (Син., с. 170).

Зумовлені внутрішніми спонукальними мотивами, дії персонажів, реалізовані ремарками-словоформами, ущільнюють інформаційність тексту, напр.: **ДВІРНИК (п'є)**. *Що такого, що писаря нема?.. гм, гм... зачинає своїм богом ходити*. (Син., с. 158); **ДВІРНИК (закусує)**. *Що чути в селі? 2-Й ПРИСЯЖНИЙ*. *У селі? У селі тихо, лиш читальники щось рухатяться, никають улицями та шепчуть поза вуглами* (Син., с. 157).

Другу групу ремарок репрезентують голосові характеристики мовця (темп, тон, тембр, висота, гучність тощо) — *просодичні* компоненти невербальної комунікації, які поділяємо на *власне-просодичні* та *апелятивно-просодичні*.

3-поміж власне-просодичних елементів, які відображають тембр мовлення персонажа, у п'єсі І. Синюка виокремлюємо ремарки, виражені дієсловами *кричати* та *бомборосити* (діал.) «бурмотати» [СБГ: 36]. Напр.: **ДВІРНИК**. *Що такого, що писаря нема?.. Мабуть, повернув до оренди, дуже любить ту сивуху. Тра хіба когось за ним післати. (Кричить)*. *Гей, нема нікого там, бре?* (Син., с. 158); **ПИСАР (бомборосить)**. *Це штрофи за школу. (Кидає)*. **ДВІРНИК**. *З тих штрофів, відай, ніколи не виліземо. Коби того професора вже раз хапнуло, може би ліпший прийшов. Відпишіть, най відсидять*. **ПИСАР (бомборосить)**. *Це з суду. Варє, чого хоча?* (**Бомборосить**). *Свідоцтва моральності для Костя. Що писати?* **ДВІРНИК**. *Ага, за бійку. Гм, гм...* (Син., с. 159).

Різне інтонаційне оформлення вербальних висловлень відображене за допомогою підсилювальних ремарок, у ролі яких виступають якісно-означальні прислівники: *глумливо, злостиво, уперто*, напр.: **ЯКИМ**. *Вже ніг нестас до суду, до брумбуху та до адуката ходити*. **ДВІРНИК (глумливо)**. *Але хоть пайку виправуєте*. **ТОДЕР (глумливо)**. *Дідизну вашу...* (Син., с. 166); **ДВІРНИК (злостиво)**. *Коби панотець вже перестав. Чого би він май ще не забав?* (Син., с. 159); **1-а МОЛОДИЦЯ**. *Я казала це, Марі?! 2-МОЛОДИЦЯ (уперто)*. *Казала, казала* (Син., с. 164).

На тональні інтонаційні особливості мовлення персонажа та його внутрішньо-емоційний стан під час комунікативного процесу вказують і ремарки-прикметники, близькі до предикатів. Реалізуючи додаткове

зауваження, вони розширюють уяву читача про стан героя. Напр.: ПИСАР (*ображений*). *Пан двірник не мають передо мною секретів. Що, не так, пане двірничче?* ДВІРНИК. *Та ніби так* (Син., с. 160); АГІТАТОР (*змішаний*). *Гм, гм... з вами мож побалакати, ви розумний чоловік...* ДВІРНИК. *Гм, гм... а я знаю?* (Син., с. 161).

Група *апелятивно-просодичних* компонентів представлена прийменниково-відмінковими конструкціями. Словоформа *до* + *Р.в.* вжита на позначення адресата мовлення: *до двірника, до жиди* тощо. Напр.: 1-Й РАДНИК (*до двірника*). *Варе, чого він має приїхати?* ДВІРНИК. *Не знаю, нічо не казав* (Син., с. 167); СТАРОСТА. *Але, люди добрі, дайте й мені говорити. Ану, спитайтеся купця, чи наука нездала. Адіт, жиди всі вчені. (До жиди). Не так?* ЖИД. *Так, так...* (Син., с. 169); ЖАНДАР (*входить, до двірника і писаря*). *В імені закону арештую вас!* (Син., с. 173).

Ремарка *сам до себе* не лише вказує на звернене мовлення персонажа, але й підкреслює приховану щирість чи удавану нещирість мовця, як-от: АГІТАТОР (*сам до себе*). *Знаються, як лисі коні.* ДВІРНИК. *Можете казати, можете* (Син., с. 160). Автор ускладнює таку ремарку модальною часткою *ніби*, яка надає їй певного смислового відтінку. Пор.: ДВІРНИК (*ніби сам до себе*). *Таке-то двірництво! Цілий день божий лиш гризота [...]* (Син., с. 165).

До другої групи ремарок зараховуємо *екстралінгвальні* комунікативні складники — сміх, позіхання, плач, паузи, покашлювання тощо.

У п'єсі І. Синюка на позначення сміху використано слова різної лінгвальної природи, що фіксують у своєму значенні певні особливості вказаної дії (якість звуку) та психосеміотичну специфіку (характер, інтенсивність виявленого ставлення чи відчуття): *смієся, усміхнувся, осміхаючись, сміх*. Напр.: ПИСАР. *Це лист від жовніра, безпечно просить грошей, бо гвер загубив. (Смієся). Це картки з банків... Нема нічо такого, аби варт в него заглянути* (Син., с. 159); СТАРОСТА (*усміхнувся*). *Кажіть, чого хочете?* 1-Й ЧОЛОВІК. *Ади, прошу пана секретаря, двірник мені голову перевалив* (Син., с. 170). ТОДЕР. *Таку дівку за 30 левів на рік, то сміх людем казати. В зимі най валяєси і за 30 левів, але в літі вона вартує сотку.* ДВІРНИК (*осміхаючись*). *А ви єї тому додому.* ТОДЕР. *Та що має чужими хатами поневіретиси* (Син., с. 166).

Зафіксовано в п'єсі письменника й екстралінгвальний фінальний компонент, що відображає негативну емоцію — плач, напр.: БАБА. *Від мене взєв дві курочці, еге, дві курочці і когутика, взєло би му розум, взєло би му руки та ного! А то лиш тільки мої худоби, мого маєтку. (Плаче)* (Син., с. 172).

Розмовному мовленню властиві паузи *гезитації*. У невербальній комунікації драми це значення може відтворювати дієслово із семантикою мислення *думати*, напр.: ТОДЕР. *Можє би ви, пане двірничче... можє би, ще випили-м могорич?..* ДВІРНИК. *Хм, хм (думає), а я знаю? А ви кілько би хтіли? То гроші майже пропалі* (Син., с. 166).

Надвербальні засоби, інтродуктивні ремарки, готують читача до подальшого сприймання подій чи дають уявлення про те, що відбувається

на сцені. За функцією інтродуктивні ремаркові конструкції поділяємо на *ремарки-описи*, *ремарки-розповіді* та *ремарки-персоналії*.

Ремарки-розповіді називають дії, які персонажі виконують на сцені, напр.: *Двірник сидить за столом, радні на ослонах. Писар пише коло стола* (Син., с. 162); *Радні встають, наполошені, і збиваються в кут. Кождий хоче бути назаді, тручаються і штовхаються. Витручують жиду наперед. Двірник пригладжує чупер і поправляє убрание, а писар пряче акти і трясеться* (Син., с. 168).

Ширше представлені у п'єсі І. Синюка «Мужики» *ремарки-описи*, зокрема *інтер'єрні ремарки*. Здебільшого такі невербальні компоненти розлогі, складаються з кількох речень, різноманітних за своєю структурою; це ремарки-дискурси. Напр.: *Громадська канцелярія, закурена, облупана. Стіл, два крісла, шафа, під стінами ослони, на столі порозкидані папери, на шафі фляшка і порція, на стінах оповістки* (Син., с. 154); *Оренда. Довгий стіл, ослони. В стіні розвір до шику* (Син., с. 162).

До описових *надвербальних* засобів зараховуємо *ремарки-персоналії*, перелік дійових осіб на початку п'єси, які репрезентовані номінативними реченнями. Такі номінативні ремарки можна розподілити на дві групи: 1) номінації головних персонажів твору (*Двірник, Фактор, Писар, Тодер, Жид-радник, Агітатор, Баба, Яким, Жандарм*); 2) номінації другорядних персонажів твору (*1-й радник, 1-а молодиця, 2-а жінка, 3-й радник* і т.д.).

Отже, вербальну комунікацію (мовлення персонажів) і невербальну (авторське мовлення) драматичного тексту реалізує акціонально-вербальна діяльність персонажів п'єси. Вербальна та невербальна інформація утворює своєрідний малюнок драматичних текстів. Невербальна комунікація (кінесичні засоби) підсилює питальні та окличні конструкції, розмовні штампи, дублює вербальні компоненти, звуконаслідувальні слова. Проксемічні складники мовленнєвого акту відображають комунікативно значущі зміни особистого простору мовців. Нерідко лінгвалізовану невербальну дію продовжує вербальна, що сприяє ущільненню інформаційного тексту твору. Різне інтонаційне оформлення вербальних висловлень відображають просодичні ремарки.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Син. — Синюк І. Мужики (Сільський образок в 3 діях) / Іван Синюк // Письменники Буковини початку ХХ століття. — К : Держ. вид-во худ. літ., 1958. — С. 154—176.

СБГ — Словник буковинських говірок / За ред. Н.В. Гуйванюк. — Чернівці : Рута, 2005. — 688 с.

СФУМ — Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. — К. : Наук. думка, 2003. — 1104 с.

ВТССУМ — Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. : Перун, 2007. — 1736 с.

1. Артамонова І.М. Драматический текст в дискурсивном контексте / І.М. Артамонова // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации. — Саратов : ИЦ „Наука”, 2010. — С. 55—58.

2. *Байоль О.В.* Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 — германські мови / Байоль Оксана Володимирівна . — К., 2008 . — 21 с.
3. *Бакланова А.Г.* Лингвостилистическая характеристика драмы как типа текста (на материале драмы ГДР) [Текст] : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 — германские языки / Бакланова Алевтина Григорьевна. — М., 1983. — 24 с.
4. *Биби́к С.П.* Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / Биби́к С.П. — Ніжин : „Вид-во „Аспект-Поліграф”, 2013. — 589 с.
5. *Будагов Р.А.* История слов в истории общества / Р.А. Будагов. — М. : Добросвет-2000, 2004. — 256 с.
6. *Гуйванюк Н.* Структура ремаркових надфразних єдностей (на матеріалі драм. творів І. Карпенка-Карого) / Н. Гуйванюк, Г. Лучак // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б.І. — Чернівці : Рута, 2000. — Вип. : 83 : Слов'янська філологія. — С. 253—265.
7. *Загнітко А.* Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник / Анатолій Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 289 с.
8. *Залевская А.А.* Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: избранные труды / Александра Александровна Залевская. — М. : Гнозис, 2005. — 543 с.
9. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. — К. : Академія, 2007.
10. Літературознавчий словник-довідник / уклад. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. — К. : Академія, 1997. — 752 с.
11. *Мостова Н.А.* Лінгвостилістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті першої половини ХХ століття (на матеріалі п'єс Марселя Паньоля „Magius”, „Fanny”) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.05 — романські мови / Мостова Надія Адамівна. — К., 2002. — 19 с.
12. *Ольховська Н.С.* Прагматико-комунікативні та лінгвостилістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бернгарда : дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 — германські мови / Ольховська Наталія Семенівна. — Х., 2007. — 202 с.
13. *Слюсар Н.О.* Структурно-функціональні особливості драматургічних текстів : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Слюсар Наталія Олександрівна. — Дніпропетровськ, 2004. — 19 с.
14. *Солощук Л.В.* Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Солощук Людмила Василівна. — Х. : Константа, 2006. — 300 с.

Статтю отримано 18.04.2014.

Nataila Rusnak, Ivanna Struk

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

INTERACTION OF VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATIONS IN DRAMA TEXT (based on ‘Muzhyky’, Ivan Syniuk’s play)

Concepts drama text and drama piece are differentiated. In a drama text, verbal communication is represented by the speech of the characters, and nonverbal communication is represented by the author’s discourse (remarks). Action verbal information of the drama text is realized through the drama piece characters’ action-verbal activity. dramatic work. A branched classification of remarks, which includes features, location and structure of these linguistic units, is suggested.

In the dramatic text we distinguish two groups of remarks: 1) remarks that capture characters’ actions (actional remarks); 2) remarks that characterize characters’ speech (speech remarks). The first group of the author’s notes represents non-verbal proper and nonverbal improper communicative components. Among the non-verbal proper components the kinesic (gestures, facial expressions, posture, pose, eye contact) and the proxemic (communicatively significant changes of speakers’ personal space in relation to each other) components of the speech act are taken into consideration. Non-verbal improper components denote actions with objects and physiological acts. The second group of remarks, that characterize characters’ speech, can be illustrated with prosodic (voice features: tempo, timbre, pitch, loudness,

etc.) and extralinguistic (use of pauses in speech, coughing, laughing, yawning, crying, etc.) communicative components. In addition, oververbal means, represented by introductory remarks, that reflect the static characteristics of the environment where the action should take place, indicate the action time, place of the events, and are used to describe in detail the appearance of characters performing narrative (introductory, informative) function are taken into consideration.

The Bukovinian writer Ivan Syniuk's play "Muzhyki" was selected as the data of study of the interaction of verbal and non-verbal components.

Key words: drama text, drama piece, remark, action remarks, speech remarks, proper non-verbal units, improper non-verbal construction, extra-textual elements, prosodic elements, proper prosodic elements, appellative-prosodic components.

Мовна мозаїка

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ чи ДЕРЖАВОТВІРНИЙ?

У нинішніх суспільно-політичних умовах стали активно вживаними нові складні слова *державотворення*, *націєтворення* і пов'язані з ними прикметники, другий компонент яких одні пишуть як *-творчий* (пор.: *державотворчий процес*, *державотворчий потенціал*, *державотворчий чинник*, *державотворчий статус*, *державотворча функція*; *націєтворчий процес*, *націєтворчий чинник*, *націєтворчий аспект* тощо), а інші — як *-твірний* (пор.: *державотвірний чинник*, *державотвірний підхід*, *державотвірний потенціал*, *державотвірна функція*, *націєтвірний чинник*). Таку ж непослідовність спостерігаємо і в правописі складних прикметників з інших спеціальних сфер, пор.: *текстотвірний і текстотворчий потенціал одиниць*, *реченнєвотвірний і реченнєвотворчий потенціал предикатів*, *системотвірна і системотворча функція*, *нормотворчий і нормотвірний процес*, *нормотворчий акт*, *нормотворчі тенденції*, *словотворчий і словотвірний процес* та ін. Словники української мови зафіксували раніше створені термінологічні словосполучення, до складу яких увійшли прикметники ще й на *-творний*, пор.: *теплотворна здатність палива*, *кровотворні органи (препарати)*, *формотворна роль частин мови* та ін. Який із цих трьох названих компонентів потрібно вживати в прикметниках, що виражають ознаку, яка стосується творення, формування чого-небудь? Цього значення надає прикметникам лише компонент *-твірний*. Прикметники на *-творчий* називають ознаку, пов'язану насамперед із творчістю — створенням духовних чи матеріальних цінностей (*мовотворчий*). В українській мові узвичаєне також уживання прикметників *словотворчий* і *формотворчий* (як відповідників до російських *словообразующий* і *формообразующий*) на означення афіксів, переважно суфіксів і префіксів, які утворюють відповідно слова та форми слів, пор.: *словотворчий суфікс*, *словотворчий префікс*, *словотворчий формант*, *словотворчі афікси*, *словотворчі засоби*, *формотворчі суфікси* тощо. Нарешті, компонент *-творний* у словах української мови — це рудимент радянської доби, що залишився в деяких прикметниках під впливом російської мови. Його потрібно замінити на *-твірний*.

Отже, ознаку, пов'язану з творенням, формуванням чого-небудь виражає в прикметниках компонент *-твірний*. Тому правильно вживати *державотвірний*, *націєтвірний*, *системотвірний*, *текстотвірний*, *реченнєвотвірний*, *словотвірний*, *термінотвірний*, *формотвірний*, *нормотвірний*, *теплотвірний*, *кровотвірний* тощо.

Катерина Городенська